Багато ялинок я бачив на своїм віку. Сьогодні, слухаючи, як моя маленька внучка щебече про святкові іграшки, я згадав одну ялинку.

Мені було тоді шість, а може, сім років. Я був височенький на зріст і здавався старшим. Мої товариші заздрили мені, але мене це не тішило.

— Ти вже великий! — казала мати і загадувала колихати маленьку сестричку.

— Отакий бузівок, а грається з пісочком! — докірливо казав батько і посилав на город вибирати картоплю.

Я міг годинами гратися в піску, удаючи, що я полю, підгортаю і вибираю картоплю. Це мені ніколи не набридало. А коли мене примушували вибирати справжню картоплю, мені враз починала боліти спина. І переставала боліти тільки тоді, коли я знаходив велику картоплину з гулькою на кінці. Я встромляв у неї чотири палички, і картоплина перетворювалась на коняку. Потім з меншої картоплини робив лоша. Я іржав, басував, нокав, тпрукав і грібся в пухкій землі, аж поки покличе мати.

Якось узимку мене гукнула мати. Я сидів на печі і, уявляючи себе пароплавом, гудів і совався у гарячому просі, яке сушилося для пшона. Нема нічого кращого, як просо на печі. Краще за нього хіба тільки лляне насіння. Воно таке гладеньке, що здається навіть слизьким. Можна по шию заритися в нього, або насипати собі повну пазуху чи повен рукав, або просто пересипати його з руки на руку.

— А йди сюди, Миколко! — сказала мама.

"Знову колихати Нюрку",— подумав я і, насупившись, зліз з печі.

Мама погладила мене по голові, і з моєї чуприни посипалось на долівку просо.

"Зараз буде мені!" — подумав я. Але мати не звернула на просо ніякої уваги.

— Сьогодні, синку, ми підемо з тобою в гості.

— У мене ж нема чобіт,— сказав я.

— Узуєш батькові. Я підмотаю тобі онучі, і підеш у батькових.

— Татові чоботи! Татові чоботи! — заспівав я і застрибав по хаті на одній нозі.

У тата були чоботи з блискучими халявами, а на передах — по зовсім новій латці. Я ніколи не взував їх. Коли мені треба було вийти надвір, я брав мамині черевики.

— Ходімо зараз у гості,— кажу я,— хай Василь і Сергій побачать мене у татових чоботах.

— Ні,— каже мама,— ми підемо ввечері. Та ти слухай, що я казатиму, — гримнула вона, і я притих.— Ми підемо до дядини Килини на ялинку. Тільки гляди, щоб ти мене там не осоромив.

— Як це осоромити?

— Дядина твоя багата, а ми бідні. У них власна крамниця, а твій батько ціле літо в наймах спину гне. Та хай дядина не думає, що ми перед нею упадаємо. Ми хоч і бідні, а багачам не вклонимось.

Я не дуже розумів, що казала мама, але слухав уважно.

— Отож як поставлять на стіл щось смачне, то ти не накидайся, наче три дні не їв. Дядина припрошуватиме: "Бери, Миколко, м'ясця",— а ти відповідай: "Дякую, дядино, я не голодний". Вона вдруге скаже: "Бери, Миколко, не соромся",— а ти їй знову: "Дякую, я не соромлюсь, мені просто їсти не хочеться". А як покладе вона сама тобі шматочок, отоді їж, та не поспішаючи. Всього не доїдай, а трішки залиши на тарілці.

— А як трішки? — питаю.— Скільки?

— Та скільки! — розсердилася мама.— Ну, хоч з наперсток.

— А борщ як? Хіба ж я вгадаю, чи буде там з наперсток?

— От дурненький! З ложку залиши.

"Ага,— думаю,— м'яса з наперсток, а борщу з ложку".

— Як з'їси те, що тобі поклали, дядина скаже: "Бери ще шматочок",— а ти гляди мені, щоб не брав, і відповідай: "Дякую, дядино, не можу більше, через силу не можу". А подадуть нову страву — пиріжки чи ще там щось, сам не бери, а жди, поки покладуть тобі. З'їси і більше не бери. Витерпиш отак, як я кажу? — питає мама.

У мене аж слина покотилася від згадки про м'ясо та про пиріжки, але я згоджуюсь:

— Витерплю,— кажу,— а пирога теж з наперсток залишити?

Мати усміхнулась:

— Та їж уже весь.

— А тато хіба не піде в гості?

— Ні, тато не піде,— каже мама.

— А чому тато не піде? Хіба він не хоче пиріжків та м'яса?

— Хоче чи не хоче — то не твоє діло. Дядина та її чоловік — крамарі. Вони людей обдурюють. А твій батько чесно свій хліб заробляє. Торік твій батько прилюдно назвав їх здирцями і тепер не хоче йти в гості до багатія. Він не з таких, щоб уклонятися перед багатіями. І я б не пішла, та лихо заставляє. Борошно кінчається, а де позичиш, як не в Килини? Не піди в гості — образиться і не дасть.

"Ну і добре,— думаю собі,— у яких же чоботах я пішов би, коли б батько не залишився дома?"

Дочекалися вечора. Мати обмотала мені ноги замість онучі лантухом і натягла чоботи.

— Не кожен ходить у таких чоботах! — кажу я з гордістю і, поважно ступаючи, іду через усю хату.

— Ні, не кожен,— глухо промовив батько і відвернувся на ліжку обличчям до стіни.

— Петрик трісне з заздрощів, коли побачить мене у цих чоботах,— ділюсь я думкою з батьком (у дядини був син Петрик, мій одноліток).— Вони хоч і багаті, а ми зате в чоботах!

Батько мовчить, відвернувшись до стіни, а мама чогось так жалісливо подивилась на мене і почала швидко збиратися.

Вона зав'язала мені голову великою хусткою, і ми вийшли.

Сусідський Василь побачив мене в чоботах і став сміятися від заздрощів:

— Ото ще опудало! Навіщо ти взув два чоботи? Ти і в один увесь уліз би!

А я дивлюсь на нього і слухаю, як чоботи "рип-рип, рип-рип...".

— Опудало! — гукає Василь.— Батькові чоботи взув! Еле-ле!

А я виміряв його спокійним поглядом і кажу:

— Слухай: "рип-рип!.." Слухай: "рип-рип!.."

Він тоді перестав сміятися і стиха повторює за мною: "Рип-рип... рип-рип!" А то зовсім, може, і не чоботи рипіли, а сніг під ними. А дурний Василь дивився на мене, аж поки ми з мамою не повернули на другу вулицю.

У дядини, як тільки ми зайшли, так усі і задивилися на мої чоботи. А дядина — худа та чорна, очі лихі — глянула на мене, похитала головою та й каже:

— Бідна дитина!

— Нічого собі, бідна,— сміюсь я,— у таких чоботах! Вони ж риплять!

— Іди грайся з Петриком, іди,— сказала швидко мама і підштовхнула мене за Петриком у другу кімнату, а там — ялинка.

Петрик підійшов до мене близько, помірявся, а потім відійшов, оглянув мене всього і, закопиливши губу, каже:

— Ну то й що! Хоч ти і вищий, так я товщий!

Мені стало смішно.

— Хе-хе-хе! — кажу я.— Он у Пилипів, у тих, що млин, кабан ще товщий за тебе.

Петрикові нічого казати. Він підійшов до ялинки і роздивляється на іграшки. А на ній золоті та срібні горіхи, зліплені з пряників коники, ведмеді, зайці. А свічки! Червоні, жовті, сині, зелені! І всі горять. Аж в очах мерехтить від блиску.

Петрик зиркнув на мене і питає:

— Гарна ялинка?

Я здвигнув плечима і кажу:

— У нас дома краща.

— У вас? Ялинка? — і сміється так огидно, що аж ударити його хочеться. Але мама наказала мені бути чемним.

— У нас,— кажу,— ялинка в книжці. Тато мені купив он яку книжку,— і я показав руками, яка в нас велика книжка.— Ти б побачив, яка там намальована ялинка. На ній пароплав висить. А де ж у вас пароплав? Ну, покажи, де пароплав?

Він скрививсь і мимрить крізь зуби:

— Книжки купують, а самі картоплею давляться.

Я розсердився і відповідаю:

— Ми хоч і бідні, а багатіям не кланяємось! Схочемо — книжку купимо, схочемо — картоплю їмо... Що схочемо — те й робимо! — і показав йому язик.

Він мені теж язик показав. Я як замірюсь на нього кулаком, коли дядина кричить крізь двері:

— Дітки, ідіть вечеряти.

Мене посадили коло Петрика, а маму аж на другий край столу. Я сиджу і пригадую: "Борщу — ложку, м'яса — наперсток, пиріг весь можна з'їсти". А з кухні так пахне, що мені аж у животі все перевертається.

Поставили спершу не борщ, а локшину. Я дивлюсь на маму і не знаю, чи залишати з ложку, чи ні. Про локшину ж нічого не казали. Якби ми з мамою поруч сиділи, я б спитав. А так незручно. Поїв я локшину і залишив ложок зо дві.

— Насипай ще, Миколко,— припрошує дядина.

— Дякую,— кажу,— дядино, я вже наївся.

Потім подали смажене порося,— я теж зробив усе, як казала мама. А Петрик наминає, ніби три дні не їв.

— Ти не соромся, Миколко, бери ще,— припрошує дядина.

— Спасибі, дядино, я не голодний,— а в самого слина так і котиться.

Мама поглядає на мене і тільки всміхається.

Нарешті подали пиріг. Я такого не тільки не їв, а навіть не бачив ніколи. Солодкий, начинка з варення, а в роті так і тане. Я незчувся, як з'їв покладений мені шматок, а на столі ще половина пирога.

— Бери пирога, Миколко, бери,— каже дядина, а того нема, щоб самій покласти.

А мама дивиться на мене сумно-сумно.

"Ні,— думаю,— не осоромлю матері",— і відповідаю:

— Дякую, дядино, чогось мені їсти не хочеться.

Дядина відвернулась до інших гостей, а я від пирога очей не відведу. Петрик уже четвертий шматок наминає, плямкає, мов та свиня. Щоб не спокушатись, став я дивитись під стіл. Там кішка мурчить. Я поглядаю на юшку, а про пиріг не можу забути. Кішка поклала мені на коліна лапки і нявкає — мабуть, теж голодна. Зиркнув знову на стіл. Хоч би швидше доїдали отого пирога! Так ні! Всі вже понаїдалися, а на блюді ще аж три великі шматки лишились. І так близько від мене. Я собі й думаю:

"Мене ж дядина просила взяти ще шматочок. Раз просила, то чому не взяти? Щоб мама не сердилась, я з'їм півшматка, а половину залишу на тарілці".

Мама в цей час повернулась до жінки, що біля неї сиділа, і так захопилась розмовою, що на мене і не дивиться.

"Візьму!" — вирішую я і простягаю руку до пирога.

Зирк — аж мама дивиться в мій бік. У мене похолонуло на серці. Але рука вже простягнута. Тепер її не відсмикнеш непомітно назад. Мені враз перехотілося їсти. В цю мить я віддав би і пиріг, і порося, і ялинку, аби тільки моя рука лежала на коліні, а не була простягнута до того пирога.

"Осоромив! Осоромив матір!"

Тепер я зрозумів, що таке сором. Що ж мені робити? Відсмикнути назад руку — це ще більше осоромитись. Дядина побачила це, усміхнулась глузливо і таким солодким голосом каже:

— Он бач, ти боїшся брати, а я думала, ти й справді не голодний. Бери, бери, не бійся! — і глянула на маму зневажливо. Мама почервоніла й очі опустила. Тоді я кажу:

— Ні, я їсти не хочу. Це я хотів дати кішці, а то вона голодна. Можна, дядино, дати кішці?

У дядини обличчя враз змінилося, і вона перестала усміхатися.

— Ну й дурний! — каже вже сердито.— Хіба кішки їдять солодке?

— Наша,— кажу,— їсть. То можна?

Мама ніби повеселішала.

— Миколко,— каже вона докірливо,— хіба ж можна отакий пиріг переводити на кішку?

Всі за столом замовкли, а дядина аж зблідла від злості. Тоді Петрик простяг руку, схопив пиріг і дав кішці, а вона стала їсти.

— Їсть! — гукнув Петрик.— Дивіться! Кішка солодке їсть!

— У нас не тільки кішка, а й кошенята їдять,— кажу я зневажливо.— Тільки треба з варення кісточки виймати, бо кошеня може вдавитися.

А насправді у нас варення ніколи і не бувало.

Я глянув на маму, а вона дивиться на мене такими сумними і водночас ласкавими очима, і раптом сльоза в неї — кап...

Коли ми, зібравшись додому, вийшли в сіни, я почув, як дядина сказала:

— Такий харцизяка росте, як і його батько. Не мине тюрми!

Дома я спитав у тата:

— Хіба за те, що годують кішок солодким пирогом, садять у тюрму?

— А хіба що? — сміється батько.

Мама розповіла про все таткові, тоді він схопив мене на руки, притиснув до грудей і став цілувати:

— Молодець, синку! Не міняй на солодкий пиріг свою гідність. Потерпи, буде і на нашій вулиці свято!